

snažne emocije učenika, a dva—tri detalja o nečovječnosti plantažnog ropstva probudiće u njima protest i duboko saosjećanje sa ugnjetenima.

Formalno izlaganje istorijskih činjenica, isključivo u suhoparnom, uopštenom obliku, njihovo jednostavno spominjanje bez potrebne konkretizacije, bez rada na stvaranju istorijskih slika, ne može biti priznato kao zadovoljavajuće sredstvo za realizaciju onih obrazovnih i vaspitnih mogućnosti koje pružaju istorijske činjenice kada se stvaralački i ozbiljno odnosimo prema metodici nastave.

Iz svoga rječnika nastavnik treba da odstrani šablonske, plitke fraze i da se bori za njihovo uklanjanje iz rječnika učenika: »Rusi su se hrabro borili«, »spahije su ugnjetavale seljake«, »položaj radnika bio je težak«. Takve formulacije su samo privid opisa. Treba navesti primjere junaštva Rusa, ispričati kako su ugnjetavali seljake, kakve su bile njihove obaveze, iskoristićemo u tu svrhu dokumentacionu građu. Prikazaćemo konkretno život radnika u carskoj Rusiji: 14-satni radni dan, oduzmi spavanje 8 sati, šta ostaje? Dva sata za jelo i putovanje. Ne pjeva se uzalud u revolucionarnoj pjesmi: »Sav život naš teški je rad«. Zarada 8—10 rubalja mjesečno za porodicu, a za svoj ugao kućevlasnik uzima 3—4 rublje. Za opis ćemo uzeti najtipičniji najvjerodostojniji materijal, materijal iz radova K. Marksa, F. Engelsa i V. I. Lenjina. Konkretizacijom ćemo postići veću ubjedljivost izlaganja. Bolje ćemo otkriti specifičnost istorijskih pojava. Elementi konkretizacije imaju svoje mjesto i u predstavama starijih učenika.

I na kraju, pomoću sredstava konkretizacije bolje ćemo prikazati suštinu, značaj i zakonitosti istorijskih pojava. Zato se vaspitni značaj konkretizacije ne sastoji samo u emocionalnom uticaju konkretne činjenice, nego i u učenicima dokučivom otkrivanju idejnog sadržaja činjenične građe.

Konkretizacija izlaganja povezana je s uvođenjem nekih detalja, nekih dopunskih činjenica. Narušava li se time doziranje građe predviđeno programom? Opterećujemo li time učenike?

Praksa pokazuje da rasterećenje nastavnog programa istorije ne znači uvijek i rasterećenje za učenike i često

ne olakšava, nego, naprotiv, otežava usvajanje nastavne građe. Vješto odabrani detalj može da bude upravo najekonomičniji i najrazumljiviji način izlaganja: objašnjavajući i osvjetljavajući složenu istorijsku pojavu, on je čini razumljivijom. A to olakšava usvajanje i utvrđivanje građe. Učenici lako pamte zanimljiv detalj, a zajedno s njim i bitne crte istorijske pojave, koje su se odrazile u tom detalju. Treba uzeti u obzir da se konkretni detalji ne uvode u izlaganje da se zapamte nego radi toga da olakšaju razumijevanje i usvajanje programske građe. Zahtjev za konkretizaciju nije protivrječan zahtjevu strogo odabiranja istorijske građe. Priča može biti sažeta, kratka i ujedno konkretna.

Razmotrimo sredstva i načine konkretizacije, koji se primjenjuju u nastavnoj praksi na časovima istorije.

2. KONKRETIZACIJA TRENUTKA, KOJI VREMENSKI ODREĐUJE ISTORIJSKI DOGAĐAJ

Vremenska određenost istorijske činjenice je jedna od njenih osobenosti. Vrijeme istorijskog događaja ili procesa određujemo s manjom ili većom tačnošću u zavisnosti od karaktera pojave i njenog istorijskog značaja. Na primjer, prelaz kapitalističkog svijeta u stadij imperijalizma ne može biti određen tačnim datumom. Kažemo: »Krajem XIX i početkom XX vijeka«. S druge strane, nema nikakve potrebe da se navodi mjesec i dan stupanja na prijesto Vilhelma II — spominjemo samo godinu, 1888. Ali 14. decembar 1825, 9. januar 1905. učenici treba da pamte. A kada proučavamo najveće istorijske događaje, navodimo čak i sat i minut: II sveruski kongres sovjeta otvoren je 25. oktobra 1917. godine u 10 sati i 45 minuta uveče.

Međutim, približno tačnim datumom ne iscrpljuje se određivanje vremena događaja. U nizu slučajeva dajemo konkretniju karakteristiku momenata koji definišu vrijeme događaja. O početku bitke na ledu Čudskog jezera kazaćemo riječima pjesnika: »U subotu, petoga aprila, u vlažni osvit zore...«. Opisujući Kulikovo polje, spomenućemo »šume tek dirnute zlatom jeseni...«. Dan 9. januara 1905. godine označićemo nizom osobina zime: »studenom jutro«, »snijeg na trgu oboji se krvlju«.